

17. Праця та профрух на Київщині. Статистичний збірник. 1926/27 – 1927/28 рр. - №3. – К., 1929.
18. Профессиональное движение на Днепропетровщине в 1927 и 1928 гг. – Днепропетровск, 1929.
19. Профсоюзы Украины в борьбе за пятилетку в четыре года. – Харьков, 1932.
20. Профрбота на Днепропетровщине в 1926 г. – Днепропетровск: ДГСПС, 1927.
21. Резолюції III-го міжспілкового окружного з'їзду профспілок (1928 р. Травень місяць). – Житомир, 1928.
22. Резолюції 3 (8) Окружного с'їзду профсоюзів Днепропетровщини (20 – 25 ноября 1928 года). – Днепропетровск, 1928.
23. Резолюції 3-го Пленуму Вінницької Окрпрофради 28 – 30 грудня 1927 року. – Вінниця, 1928.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1942.

А н н о т а ц и я

Исследуется участие профсоюзов советской Украины в этнонациональных процессах 20-х гг. XX ст., проведении украинизации и коренизации, трансформации традиционной духовной культуры на территории Украины.

*Світлана Білецька,
Світлана Онищенко*

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ ЩОДО ЦЕРКВИ І ДУХОВЕНСТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У духовному житті людства важко знайти чинник, який би протягом століть відігравав більшу роль, ніж релігія. Впливи релігійних вірувань можна простежити від глобальних соціальних потрясінь до найінтимніших глибин людського серця.

У період розбудови суверенної України, утвердження у суспільній свідомості гуманістичних цінностей, відродження духовної спадщини народу інтерес до національного розвитку зростає [1]. Це викликано тим, що дослідники повинні гідно оцінити те, що впродовж радянської доби відкидалось, засуджувалось, піддавалось анафемі, від чого лицемірно відхрещувались й намагалися забути.

На жаль, вітчизняна історіографія не має розвинутої традиції дослідження взаємовідносин держави і церкви як політичних інститутів та взаємозпливів культури духовної і політичної [2].

З'ясування етнотрансформаційних процесів – сукупності форм суспільно-політичних, правових, економічних та морально-етичних норм і зв'язків між інститутами держави та церкви, релігійними центрами, управліннями, об'єднаннями, рухами, братствами, діяльність яких регламентується і регулюється конституційними та іншими нормативними актами лише на сучасному етапі постає важливою науковою проблемою, яка ще й до сьогодні потребує комплексного дослідження та всебічного аналізу.

Конституцією України, чинним законодавством держави гарантовано вільну можливість діяльності релігійних організацій [3], що дозволило вийти із підпілля цілій низці релігійних об'єднань, без яких неможливо уявити сучасного українського релігійного простору.

З утвердженням радянської влади духовна інтелігенція СРСР опинилася у дуже скрутному становищі. Вона за своєю природою не вписувалася в тоталітарну систему. Перший удар нової влади був спрямований проти римо-католицької церкви. Костели вважалися головними осередками антирадянської агітації. До перших хвиль арештів та депортацій, проведених НКВС потрапили релігійні діячі Української РСР. У перші ж місяці вступу Червоної армії на землі Західної України було заарештовано 57 церковнослужителів, з яких 14 розстріляно [4, с. 25-44].

Поступово набрав сили агресивний наступ сталінського режиму на греко-католицьку та православну церкви. “Велику антирелігійну пропаганду повинні розгорнути партійні організації західних областей України, – йшлося в одній з численних статей на атеїстичну тематику, підписаній інструктором агітпрому ЦК КП(б)У. Ксьондзи, попи, равани – ці вірні наймити ворожих елементів – активно проявляють свою антинародну діяльність, поширюють різні брехні та “чудеса”, направлені проти радянської влади. Партійні і непартійні більшовицькі агітатори... повинні розповідати правду про релігію, про антинародні дії церкви, костюлу, синагоги” [5].

Наступальний характер набувала антирелігійна пропаганда у навчальних закладах, особливо у школах, де вона стала невід’ємною частиною навчального процесу. З переходом на радянські навчальні програми адміністрація почала вимагати від учителів обов’язкового включення до робочих планів і поурочних конспектів антирелігійного матеріалу. Це стало для учнів і педагогів великим випробуванням, оскільки більшість з них була віруючими. Негативне ставлення до релігійного світогляду пропагували під керівництвом і пильним наглядом партійних комітетів піонерські та комсомольські організації [6].

Влада розгорнула також наступ на самі церковні організації й служителів культу. Восени 1939р. припинили свою діяльність Богословська академія, Перемишльська, Львівська, Станіславська єпархіальні духовні семінарії, Богословське наукове товариство [7]. Було заборонено видавати церковні газети, інші періодичні видання. Радянська влада заборонила випуск видань “Богослов’я”, “Доброго Пастиря”, “Католицької акції”, “Мети”, “Ниви”, “Вісника Станіславської Єпархії” [8]. Церквам також було заборонено користуватись поштовим зв’язком. Священикам не дозволялось відвідувати хворих у лікарнях з метою сповіді, причастя або похоронного обряду [9, с.52-57].

Сталінський режим, на підставі аграрної декларації Народних Зборів, націоналізував всі церковні землі. У багатьох місцевостях було конфісковано, головним чином під радянські установи, будівлі церков і культурно-просвітніх закладів. Забирали також будинки священиків, у яких влаштовували державні й партійні установи, канцелярії сількомів, клуби тощо. Націоналізували молитовні будинки, костели, синагоги, будинки різних релігійних та громадських товариств [10, с. 113].

Священики піддавались різноманітним утискам, зазнавали репресій і соціальної дискримінації. Їм видавали паспорти із спеціальними позначеннями, а їхні будинки та церковні споруди офіційно розглядалися як “нетрудові заклади”. Представники церковної ієрархії, як “нетрудові елементи”, мали сплачувати в п’ятеро більше, ніж трудові, за електроенергію, воду та житлову площу. Виходило так, що часто податки перевищували фінансові доходи служителів культу. У випадку несплати податку, майно продавали, а священиків арештовували і віддавали під суд як “саботажників” [11, с. 230, с. 68].

Для вилучення церковних книг у всіх областях були утворені спеціальні комісії, до складу яких увійшли керівники структурних підрозділів НКВС УРСР. Діяльність комісії регламентувала спеціальна інструкція НКВС, яка суперечила навіть реакційному

законодавству того часу. Адже фактично під приводом вилучення церковних метричних книг розпочався наступ на церкву, проводилися масові обшуки у церквах, арешти священників, знищували канонічну літературу, зміст якої видавався за націоналістичний. [12].

У першій половині 40-х р. Московська патріархія почала кампанію за підпорядкування собі новоприєднаних до СРСР єпархій Західної України і Західної Білорусії. Сюди було надіслано архієпископа Сергія Воскресенського з дорученням намовити православних єпископів піддатися юрисдикції Московської патріархії і зректися юрисдикції Православної автокефальної церкви в колишній Польщі, що її очолював митрополит Діонисій. На 1939 р. у Західній Україні було 5 православних ієрархів. До них приєднався шостий – архієпископ М. Ярушевич, якого призначив митрополит Сергій, надавши йому титул архієпископа Волинського і Луцького, Екзарха Московської Патріархії у західних областях України і Білорусії [13, с.161]. У березні 1941 р. його було піднесено до сану Волинського митрополита. Очевидно, це призначення не викликане потребами церкви, а було стало політичним актом, здійсненим за наказом органів радянської влади.

Ієрархів православної церкви примусили приїхати до Москви і скласти там присягу на вірність Московській патріархії. Не зробили цього лише архієпископ Поліський і єпископ Луцький Полікарп. За відмову підпорядкуватись Москві митрополит Сергій усунув 30 травня 1941 р. архієпископа Олександра з Поліської єпархії [14, с. 230]. Архієпископ відмовився виконувати це розпорядження [15, с. 450]. Перед ним постав неминучий арешт, заслання до Сибіру або страти, але його врятувала війна.

Конфесійно-релігійна політика радянської влади своїм наслідком мала поділ релігійних об'єднань в СРСР на дві принципово відмінні за своїм офіційним статусом групи. До першої належали ті церковні об'єднання, які, пройшовши процедуру державної реєстрації, отримали можливість хоч і надзвичайно обмеженої, але легальної діяльності. До другої групи були віднесені ті релігійні організації, яким сталінський режим за різних обставин відмовив у праві законного існування, внаслідок чого вони змушені були продовжувати свою діяльність в умовах підпілля.

Незважаючи на всі зусилля радянської влади, наслідки антирелігійної кампанії на початку Другої світової війни, залишалися дуже скромними. У цей період радянська влада побоюлась відкрито виступити проти церкви. В умовах очікування можливих воєнно-політичних катаклізмів та невпевненості у своєму завтрашньому дні, люди ще тісніше прив'язувалися до церкви, а утиски і переслідування священників викликали загальне невдоволення співчуття до них. Культ войовничого атеїзму закарбувався у свідомості українського народу, особливо мешканців західних областей, як одне з найнеприємніших переживань у особливо у перші роки перебування під радянською владою. Зрівнятися з ним могло хіба що почуття страху за своє життя, викликане терором з боку органів державної безпеки.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва О.Ю. Русская православная церковь в политике советского государства в 1943 - 1948 гг. - М., 2001; Волошин Ю. Українська автокефальна православна церква 1941-1944 (короткий істор. довідник). — Полтава, 1999; Держава і церква на Полтавщині за радянської доби. - Полтава, 2002.

2. Законодательство о религиозных культах /ред. В.Куроедов. –М., 1971.; Барменков А. Свобода совести в СССР. – М., 1986.; Бражник І. Атеїзм и свобода совести. – К.,1985.; Алексеев В. Неожиданный диалог //Агитатор. – 1989. - № 6. – С. 38-45.
3. Конституційно-правові основи свободи світогляду і віросповідання в Україні” - К. 2001.
4. Парсаданова В.С. Депортация населения из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939 - 1941 гг. //Новая и новейшая история (Москва). - 1989. - №2. – С. 25-44.
5. Токаренко Я. Про партійне керівництво антирелігійною пропагандою // Безбожник (Київ). – 1940. - 2 листопада.
6. Культурне життя в Україні. Західні землі. Док. і матеріали. Т.1. – К., 1995.
7. Гречко І. Невеселі рефлекції від вересня золотого до нинішнього // Ратуша (Львів). – 1994, 10 вересня.
8. Українські щоденні вісті. – 1941, 10 липня
9. Лужницький Г. Історичне підгрунття переслідування Української церкви Москвою //Календар Світла. - 1971.
10. Яковкевич Т. 1939-1943рр. на Володимирщині //Літопис Волині. Ч.3. – Вінніпег. 1956.– С.101-117.
11. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. - Т.4. -Ч.2, Нью-Йорк. 1975.. ; Жіночий світ. - 1985. №3.
12. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953. – Київ.: Військо України. 1994. - Кн.1.
13. Воронін О. Історичний шлях УАПЦ. – Кесінгтон. 1992.
14. Власовський І. Нарис історії Української Православної церкви. Т.4. -Ч.2. - Нью-Йорк. 1975.
15. Мартирологія Українських церков. У 4-х т. - Т.1. Українська православна церква. – Торонто – Балтимор. – 1987.

А н н о т а ц и я

Исследуется политика сталинского режима относительно церкви и духовенства в начале Второй мировой войны.

Віктор Король

УКРАЇНЦІ НА ФРОНТАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна була важким випробовуванням для багатьох народів світу, зокрема СРСР і, особливо, для українського народу, який віддав мільйони життів своїх найкращих синів для Перемоги над фашизмом. Достатньо сказати, що на долю українців, росіян і білорусів, далеко за неповними даними припадає понад 7 млн. 734 тис. безповоротних втрат військовослужбовців або 85,1% усіх втрат Червоної армії тільки в роки Великої Вітчизняної війни як основної складової Другої світової війни [10] Це ще одне свідчення, що представники українського народу брали надзвичайно активну участь на фронтах світової війни.

Розпочати літопис цієї епопеї слід від самого початку Другої світової війни, яка, розпочалася з нападу фашистської Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р. Українські землі, що відійшли до складу Польщі після поразки національно-визвольних змагань 1917–1820 рр., зокрема після подій 1920 р., становили майже третину її території. Галичина мала площу 55.700 км кв., а населення становило 5,9 млн. населення, Холмщина і Підляшшя (12.700 км кв., 0,8 млн. населення), Західна Волинь (36.754 км. кв., 2,4 млн. населення),